

L'ASSIGNATURA PENDENT: UNA HABITACIÓ PRÒPIA. REFLEXIONS AL VOLTANT DEL DIÀLEG «VIURE I CONVIURE. FÒRUM MUNDIAL DE LES DONES» Núria Sara Miras Boronat

1. Introducció. Dona i filosofia

El diàleg “Viure i conviure. Fòrum Mundial de les Dones” va tenir lloc del 29 al 31 de juliol en el sí del Fòrum Universal de les Cultures, Barcelona 2004 i com tots els diàlegs d'aquest gran esdeveniment, s'orientava a partir dels objectius generals de “contribuir a l'equitat en el món, fomentar el desenvolupament humà sostenible, evolucionar en les qüestions universals i explorar formes innovadores de resoldre els conflictes”¹, entenent que la única via practicable de resolució dels conflictes és el diàleg en què tots i totes prenem la paraula. Diàleg equitatiu, per tant, de la pluralitat d'integrants d'aquesta gran comunitat humana que som, diàleg simètric entre els que són diferents i que han de ser reconeguts de forma igualitària en la seva particularitat.

En aquest context i atenent a les característiques pròpies de com es presentava el diàleg, les reflexions que seguiran pretenen no més que fer una petita contribució exògena a allò que va ser dit i posat en comú per una multiplicitat de veus que responien a la voluntat unificada d'aportar a alguna cosa a aquests valors, acceptats com a desitjables i realitzables, com a idea “reguladora” d'aquest altre món possible que entre tots i, sobretot, totes hem de construir. Provarem de presentar d'una forma més o menys sistemàtica els temes que s'hi van tractar, veure com es configuraven a partir d'un eix simple però molt significatiu i aportar-hi alguna cosa des d'una mirada filosòfica.

Aquestes reflexions, per tant, em sembla, no poden ser encetades sense fer referència al lloc des d'on es fan. Qui escriu respon a la doble condició de “dona” i “filòsofa”, dos termes que històricament no s'han dut gaire bé. Provaré d'explicar-me breument.

¹ Paraules de presentació del diàleg del Conseller Delegat del Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004, Jaume Pagès.

Com a dona, és obvi que em sento molt més interpel·lada per aquest diàleg i que el requisit de distanciament que, tot sovint se'ns demana a aquells que pensem sobre la realitat, hi és completament absent. Aquest requisit, però, provaré de demostrar que almenys en aquesta qüestió i a les qüestions que en general tenen a veure amb la injustícia i al sofriment, ha de ser més que mai posat entre parèntesi. Primer, perquè és manifestament fals que existeixi una posició des d'on podem fer efectivament l'exercici arrogant de voler-nos-ho mirar tot des de la distància. Hi ha realment una perspectiva privilegiada des d'on es poguessin mirar les coses que passen als homes i a les dones sense ser alhora un home, una dona, una persona immersa en un context específic que ens afecta i ens predisposa de determinada manera? La filosofia de les últimes dècades del segle XX és un esforç per demostrar des de diferents vies que una pretensió d'aquest tipus és cosa caduca i que el fet que tota posició i tota veu estiguin situades no els treu cap legitimitat sinó que mereix respecte i reconeixement justament pel seu caràcter particular, un lloc propi en aquest estrany cant de tons i de veus d'una realitat complexa i que escapa a mirades unificadores i homogeneïtzants. En segon lloc, una pretensió tal com la distància no és només insostenible sinó que no és desitjable. Per què? Perquè com recorda constantment Hans-Georg Gadamer², representant de l'hermenèutica filosòfica, en el diàleg amb l'altre hi juguen alhora proximitat i diferència un paper fonamental. La diferència i la distància són no res més que l'acceptació primera i més manifesta que, en el diàleg amb l'altre, aquest altre és "aquell, diferent a mi" i he d'atendre aquesta diferència i aquest distanciament d'aquells dos que ens posem cara a cara en el moment de dialogar, tot i que existeixi una vehement voluntat d'ambdós de comprendre'ns. Però l'altra condició és la proximitat, què vol dir això? Que he de sentir que l'altre, d'alguna manera, m'interpel·la, que em sento "cradat" a resoldre l'enigma que l'altre suposa davant els meus ulls. Dit d'una altra manera: en la comprensió de l'altre s'hi ha d'involucrar alhora quelcom de mi mateix, s'hi juga alguna cosa de mi que fa que em senti cradat a entendre-m'hi. En termes més durs: pretendre la comprensió i l'enteniment de quelcom pel que no em sento interpel·lat és frivolitat. Si invertim aquesta reflexió potser es veurà més clar que no puc tractar d'allò altre si aquest no em suscita el més mínim interès.

Aquesta interpel·lació a quelcom que ja té a veure amb mi mateix i que es juga de forma essencial en el diàleg que s'enceta i del que formo part és, crec jo, una de les

² GADAMER, H.-G., *Verdad y método*: Salamanca, Sígueme, 2001.

principals virtuts del Fòrum Mundial de les Dones (i possiblement de tots els altres diàlegs, encara que jo m'he ocupat només d'aquest). Els/les seus/seves participants, majoritàriament dones, no es cansen de repetir que si bé és cert que aquest diàleg ha de donar veu a les dones com a col·lectiu ampli que ostenta una diferència específica, té la vocació explícita de dirigir-se a tots, homes i dones, perquè tots ens hi sentim interpel·lats i les seves conseqüències ens afecten a tots per igual. Perquè la injustícia o el sofriment que pateixen les dones en tant que dones per força incideixen també en els homes que estimen, treballen o conviuen amb aquestes dones.

Pel que fa a l'altra condició d'aquesta dona que escriu i que alhora es dedica professionalment a la filosofia, és a dir, a aquella activitat que, entre altres coses, s'esforça a donar sentit a partir de la reflexió al moment present que ens ha tocat viure, deixeu-me aquí fer un breu comentari. La filosofia, com a disciplina, ha estat històricament una tasca realitzada per homes i té també una llarga tradició misògina. Ambdues coses, afortunadament, s'han transformat i queden en el passat (qui escriu n'és una mostra) però encara queda molt per fer.

Començaré per la misogínia, que és el blanc més fàcil (i aquí, admeto, parlo com a dona). Són moltes i cèlebres les "perles" que algunes de les ments més privilegiades de la història del pensament dediquen a les dones. Des de l'antiguitat clàssica, en què la dona dins l'escala de l'ésser és més propera a l'animal que a la pura contemplació dels principis, al recel amb què tant la bellesa com les qualitats enteses com a "femenines" han estat tractades per homes tan brillants com Immanuel Kant³, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche o Otto Weininger⁴. Però una imatge així del discurs filosòfic estaria escapçada i no faria justícia al que alguns altres homes han fet per nosaltres des del pensament per trencar amb els estereotips. Ja a l'antiga Grècia, existeix una escola filosòfica que admet dones entre les seves files tot i que això li costi quedar relegada a la marginalitat. Al "Jardí" d'Epicur, tota persona hi era acceptada independentment de la seva condició. John Stuart Mill, un dels fundadors del liberalisme, reclama els mateixos drets per a les dones (com el del sufragi) i la fi de la submissió de la dona al

³ Per citar-ne alguna, en pendrem una de Kant: "La naturaleza ha querido la felicidad de ambos sexos. El cuerpo y el alma de la mujer no se han visto dotados por naturaleza de tanta fuerza como los del hombre, por lo que hubo de otorgarles un mayor arte a la hora de aplicar sus fuerzas, lo cual resulta más sencillo en el caso del hombre. El hombre está hecho para la naturaleza y la mujer para el hombre." KANT, I., *Antropología práctica*: Madrid, Tecnos, 1990.

⁴ L'obra de Weininger *Sexo y carácter* es un atac en tota regla a la feminitat com a conjunt de qualitats i valors, que no es troba necessàriament només en individus de sexe femení.

marit al seu petit llibre *Sobre la libertad*⁵, entre d'altres obres. Alguns pensen també que algunes figures centrals del mateix Nietzsche, per exemple, l'*Übermensch*, són, en realitat, dones. En aquest sentit, penso que les mostres extrems del discurs filosòfic corren en paral·lel al que ha passat a grans trets en tots els àmbits de la cultura, on la dona ha anat conquerint posicions poquet a poquet. I és cert, també aquí, que tampoc haguéssim pogut fer-ho totes soles: hem necessitat l'ajuda dels nostres amics, marits, amants, germans, companys, etc.

I, com deia, molt lent ha estat l'avenç de la conquesta de posicions en l'àmbit filosòfic per part de les dones. Són molt poques dones les que, fins ara, gaudeixen d'un nom reconegut internacionalment en la història de la filosofia com a figures de primera fila. Els exemples que ara ens vindrien a la memòria són quasi tots contemporanis: Hannah Arendt, María Zambrano, Simone Weil, Simone de Beauvoir i hem de tirar molt enrere per trobar-ne almenys una altra, menys coneguda, Hildegard von Bingen. És més que evident que aquestes absències no es deuen a que les dones tinguem més o menys talent per la reflexió filosòfica o el pensament conceptuals i tampoc a que aquestes activitats ens suscitin poc interès. El que passa amb la filosofia i el pensament és el mateix que passa amb tots els llocs de treball que estan més enllà de la casa i les feines de la cura domèstica: la dona no ha gaudit fins ara de les condicions necessàries per a que aquestes ocupacions li siguin a l'abast com ho estan per als homes. Com ja deia Aristòtil⁶ per a pensar sobre la vida bona i dur-la a terme cal disposar dels recursos externs suficients que garanteixen l'autonomia, el temps lliure i l'oci. I aquestes són conquestes molt recents per a les dones que en comencen a gaudir.

Tampoc la perspectiva de gènere o el pensament feminista tenen massa lloc en els plans d'estudi de les nostres Facultats de Filosofia. Sovint s'identifica aquest tipus de

⁵ "Es innecesario insistir aquí sobre el poder casi despótico de los maridos sobre sus mujeres, porque lo único que se necesita para la remoción completa de este mal es que las mujeres tengan los mismos derechos y reciban igual protección de la ley que las demás personas; y, además, porque en esta materia los defensores de la injusticia establecida no se aprovechan de la excusa de la libertad sino que abiertamente se presentan como los campeones del poder." MILL, J.S., *Sobre la libertad*: Madrid, Alianza, 2001, p. 193. John Stuart Mill també té textos específics sobre la situació de la dona com *The Subjection of Woman*.

⁶ A l'*Ètica Nicomàquea*, ens recorda que la felicitat que consisteix en la vida contemplativa requereix recursos externs: "Sin embargo, siendo humano, el hombre contemplativo necesitará del bienestar externo, ya que nuestra naturaleza no se basta a sí misma para la contemplación, sino que necesita de la salud corporal, del alimento y de los demás cuidados." ARISTÓTELES, *Ètica Nicomàquea. Ètica Eudemia*: Madrid, Gredos, 1985, p. 401.

pensament com a “pensament de segona”⁷. És cert: el subjecte transcendent, la Idea, l’Esperit, el Motor Immòvil o la lluita de classes no tenen gènere més enllà de la gramàtica de les paraules. I hi ha la impressió més o menys general que el pensament que s’ocupa de la dona és més sectorial i se li concedeix, per tant, un lloc marginal. Poc a poc i tímidament comencen a sortir algunes aportacions que parlen d’una “mirada femenina” sobre el món o de la diferent “veu” (Carol Gilligan⁸, per exemple) que pot aportar la dona en qüestió de valors recuperant la cura de l’altre i models de convivència no basats en la dominació o la concurrència. La meua humil reivindicació en el camp que em toca, però, és que inclús per a les dones que ens ocupem de filosofia ens sigui donada l’opció de parlar sobre el que volem sense haver de respondre constantment a la qüestió del “ser dona” i alhora el “ser filòsofa”. Quan sigui pensament i prou haurem assolit la plena igualtat, com en totes les altres professions.

Reprenem ara, però, el tema que ens ocupava en el diàleg sobre les dones. Des d’on es produeix aquesta interpel·lació, aquesta crida, aquesta apel·lació a la voluntat d’enteniment i a la comprensió? El diàleg apunta directament a una “sensibilitat i a un sentit de la justícia comuns” a tots, que ens travessa a pesar i més enllà de les nostres diferències. Més aviat, a que existeixen fets que, pel sofriment que comporten no ens poden deixar de cap manera indiferents. Així, des d’aquesta perspectiva, no es pot entendre la indiferència davant d’un relat com el que es fa a l’informe *The Consequences of Armed Conflicts to Women’s Health: The Case of Africa*: “The forms of abuse and violence inflicted on women due to their gender include: rape, gang rape, sexual slavery, forced marriage, incest, body mutilation. On the other hand women also find themselves facing other effects such as land mines and torture, burning, poor sanitation, lack of enough food among many more.”⁹ La interpel·lació no es produeix, per tant, des de cap gran construcció conceptual o cap esquema filosòfic determinat, ni tan sols el del pensament feminista en sí, sinó que apel·la a l’experiència, a la sensibilitat i a alguna cosa que ens afecta com a membres del gènere humà. El que s’esgrimeix aquí és el respecte als drets humans i el rebuig a tota forma de violència o

⁷ De fet, aquest té una presència quasi anecdòtica a les nostres facultats de filosofia, dispersa en temaris de diferent índole.

⁸ L’obra més coneguda d’ella i que té un cert nom també en el camp de l’ètica és *In a Different Voice: Psychological Theory and Women’s Development*.

⁹ “Les formes d’abús i violència inflingides en dones a causa del seu gènere inclouen: violació, violació en grup, esclavitud sexual, matrimoni obligat, incest, mutilació del cos. D’altra banda, les dones també es troben a sí mateixes enfrontan-se amb altres efectes tals com les mines antipersonals i la tortura, la crema, falta d’higiene, falta de menjar entre d’altres.” La traducció és meua però tots els materials als que es farà referència successivament estan disponibles a la pàgina web del Fòrum www.barcelona2004.org.

discriminació i provaré parlar des d'aquesta perspectiva. Amb l'aggravant que, en el cas de la dona, la marginació o la discriminació és complexa perquè s'hi afegeix la que es dona per raó del gènere. Així moltes dones es veuen afectades per dobles o triples discriminacions i el tracte discriminatori per motiu del sexe ha de ser combatut com ho fem amb totes les altres conductes que pretenen legitimar la dominació dels uns sobre els altres. En quina mesura la discriminació exercida sobre les dones es pot prendre com a cas paradigmàtic de la discriminació? Ara ho veurem.

És també evident, que tot diàleg té les seves deficiències: formals, de contingut, conceptuals, circumstancials, de fonamentació. Potser no hi som representats ni tots ni totes, potser alguns dels nostres principis es recolzen sobre fonaments no sempre ben assentats, potser no haurem sabut trobar la manera de que totes les mans alçades hi siguin comptades amb el mateix pes. Però és un començament tot i els seus defectes i, com tot començament, té un horitzó.

2. La situació de la dona al món

El Fòrum Mundial de les Dones Barcelona 2004 ha servit, entre d'altres coses, per fer una radiografia a l'estat actual de la dona al món. Hi han estat aportades diferents experiències de treballs locals en diferents àrees que ens serviran, doncs, com a retrats dels avenços i de les noves iniciatives que s'estan realitzant. Des de la indefensió de la dona com a víctima en conflictes armats a Àfrica, a les reclamacions en pro d'una paritat real en els llocs de representació i de presa de decisions, passant per les experiències de cooperatives rurals a Perú, el lideratge femení a les empreses, les reivindicacions de les dones discapacitades o la precària situació de les dones que viuen a les presons.

Prendrem aquests petits retrats i els agruparem en temes per fer-nos una idea de com viu la dona a partir de les vides d'algunes dones.

2.1 Dona i discriminació. Els drets humans i la discriminació per raó de gènere

He suggerit només unes línies més amunt que fos possible prendre la discriminació de la dona com un cas paradigmàtic de discriminació. Per què? Què té d'especial la discriminació per raó de gènere que fa que ens cridi tant l'atenció?

Primer de tot, hem de fixar-nos en el seu caràcter transversal. O potser més que transversal hauríem de dir universal. La discriminació de la dona no fa distincions entre cultures, poder adquisitiu, raça, nacionalitat, edat, professió o pertinença de classe¹⁰. En el Fòrum es va voler remarcar tant això com el fet de que moltes dones pateixen una discriminació complexa, en què la discriminació per motiu del seu sexe s'hi afegien altres discriminacions. Així algunes dones pateixen la marginació per ser “dona immigrada” o per ser “dona, immigrada i de color”, fet que les pot relegar a quotes mínimes en els àmbits de decisió i en quant a la seva pròpia autonomia.

En el Fòrum es va demanar que la discriminació de la dona pel fet de ser dona fos tractat com qualsevol altre tipus de discriminació. No es contradiu això amb el que dèiem abans? No, si pensem que moltes vegades els drets de la dona com a dona s'han relegat a un problema a tractar després i de forma secundària a altres problemes de justícia i drets socials¹¹. Moltes persones en el Fòrum van dir clarament el següent: els drets de la dona són drets humans i s'han de fer respectar com a tals¹². O sigui, que la resolució dels problemes de justícia social, de drets econòmics, civils, d'urbanisme o de protecció del medi passen de forma ineludible perquè les dones gaudeixin de més autonomia i assoleixin una veu pròpia en els escenaris de presa de decisions.

2.2. Dona i violència de gènere.

D'especial interès, sobretot en el context de la nostra societat és el problema de la violència de gènere. En el nostre país, aquest problema ha començat a gaudir, tràgicament potser, d'una atenció privilegiada en els mitjans de comunicació¹³. Aquesta violència, la forma més brutal de discriminació contra la dona i la més perillosa, havia estat fins fa ben poc silenciada i ocultada rera les cortines de cada llar, on les dones

¹⁰ Això es recorda, per exemple, al judici contra la violència del que es parlarà després: “(...) la violencia contra las mujeres es algo generalizado, en todas las sociedades. Afecta a todas las mujeres, la violencia no entiende de riqueza, de raza ni de cultura. Sin embargo, algunos grupos de mujeres son más vulnerables que otros ante la violencia, porque son más frágiles, porque son víctimas de una doble discriminación, a veces, una triple discriminación. Me refiero, por ejemplo, a las mujeres discapacitadas, que son víctimas de una doble discriminación: por un lado la que se basa en el sexo y por otro lado la que se basa en su discapacidad. También me refiero a las mujeres inmigrantes, debido a la guerra o inmigrantes económicas, que acumulan desigualdades vinculadas a su condición de inmigrantes y de mujeres.”

¹¹ Així ho recorda, per exemple, l'escriptora Riane Eisler.

¹² Al Fòrum hi fa referència Dolors Renau, entre d'altres.

¹³ Se'ns recorda constantment que les víctimes per violència de gènere són aproximadament una per setmana. També cal recordar el gran èxit cinematogràfic de “Te doy mis ojos” de Icíar Bollain, una valuosíssima pel·lícula sobre aquest trist fenomen.

soles i en situació d'indefensió i perill extrems havien de viure diàriament aquest drama. L'obertura de les cortines per fer públiques les humiliacions quotidianes de moltes persones ha culminat recentment en una "Llei Integral Contra la Violència de Gènere" (aprovada per unanimitat al Congrés dels Diputats el 22 de desembre del 2004, el que sens dubte serà una fita en la nostra història política). El que es posa de manifest amb aquesta llei i aquest fenomen és la necessitat de que, en alguns casos, s'ha de traspasar la divisió entre l'àmbit públic i el privat, un dels supòsits bàsics del liberalisme del que el nostre sistema polític actual és deutor.

En el Fòrum es va celebrar una mena de "Judici a la Violència"¹⁴ que tot i el seu caràcter volgutament teatral té l'interés d'haver estat ocasió per a un debat i una reflexió aprofundida sobre les causes d'aquesta violència. El judici va comptar amb jurat, jutges, testimonis, advocat defensor, fiscal i una votació final on la violència i els violents van ser declarats culpables. Per part de la defensa, es va voler presentar la violència del gènere com un cas especial d'un fenomen que és inherent a la condició humana i al món en què vivim on els dominadors sempre han volgut exercir de forma coactiva el seu poder sobre els dominats. És a dir, que en certa manera una quota de violència és inanorreable. La part fiscal, va fer un recompte de tot el que implicava la violència contra les dones: la barbàrie que suposa, els seus efectes sobre la víctima i l'entorn, les conseqüències psicològiques per qui la pateix, etc. Però el seu argument principal rau en què tota persona és un ésser amb consciència i lliure de triar els seus actes i que per tant, qui exerceix la violència, sigui del tipus que sigui, se n'ha de fer responsable. L'exercici de la violència, es va concloure, és un acte voluntari i ha de ser jutjat com a tal. La condemna, simbòlica, és clar, va consistir en una crida a la responsabilitat de cada persona sobre sí mateix i sobre la seva actuació envers als altres de manera que hom "està condemnat" a seguir vies de solució d'aquest problema per tal de ser completament erradicat en les nostres llars. Reproduïm aquí algunes parts de la "condemna" que és més aviat una declaració positiva d'intencions i proposta de solucions concretes en l'àmbit laboral, sociològic i polític:

...condenamos a la violencia y al patriarcado como una de sus principales causas [de la violencia de género], y concretamos la condena en el género masculino, como aliado histórico de la dominación patriarcal y le conminamos taxativamente a que se libere en su

¹⁴ La transcripció d'aquest judici està disponible a la web www.barcelona2004.org.

propio interés y como compromiso con toda la humanidad, del pensamiento y la acción patriarcales, aliándose con la lucha del movimiento feminista por una sociedad más justa, democrática y solidaria. Segundo, actuando activamente con la violencia contra la violencia, en tanto que ésta es la acción más injusta del modelo patriarcal rechazando la indiferencia, aliándose activamente con las políticas de prevención y sanción de la violencia sexista y creando redes de solidaridad y apoyo.

Tercero, haciendo del lugar de trabajo un espacio libre de actitudes sexistas, participando activamente de la conciliación de la vida laboral y familiar, y renunciando a una relaciones laborales basadas en el poder, la confrontación y la competencia salvaje.

Cuarto, llevando la negociación democrática a la vida familiar y de pareja; asumiendo paritaria y negociadamente las cargas y los beneficios del espacio familiar, rebelándose contra la atribución automática de roles sexistas.

Quinto: buscando modelos de organización social y de la convivencia basados en el respeto a la identidad propia de cada género, a su desarrollo y manifestación libres sin aceptar que esto supongan ningún menoscabo, discriminación o perjuicio por razón de sexo.

Sexto, propiciando y respetando la libre orientación sexual de todos los seres humanos y rechazando la imposición exclusivista de modelos familiares, ahora heterosexuales, y modelos de creencias particulares.

Y por todo ello condenamos al género masculino, primero a la libertad, renunciando a la dignidad de ser sujeto dominador. Segundo, condenamos al femenino, rechazando toda forma de discriminación. Y tercero, condenamos al género masculino a la búsqueda de la fraternidad entre todos los seres humanos como base en la convivencia basada en la libre determinación racional, y no en el poder de dominación, recuperando los viejos ideales ilustrados de libertad, igualdad y fraternidad, para posibilitar ahora y para siempre su desarrollo efectiva, ahora y para toda la humanidad.

La violència de gènere posa sobre la taula el que hi ha d'incomprensible en general en tota forma de violència però potser amb un afegit en el cas de la violència domèstica. La prevalència d'antics models patriarcales ha servit de justificació per a l'exercici del domini d'un gènere sobre l'altre, justificació que ja no es possible de mantenir atenent a

cap mena de raó. Però el que causa més perplexitat és que entre dos éssers que han decidit unir les seves vides per a fundar una família s'estableixi una relació basada en el poder i la humiliació, una relació que és menys identificable com a tal ja que l'agressor no és un agent extern sinó aquell a qui s'estima i amb qui es conviu.¹⁵

2.3. Dona i cultura. El cas de la mutilació genital

En aquest apartat volem tractar una de les paradoxes més manifestes del món contemporani, en la qual l'exemple de la dona és d'especial interès. Vivim en un món ja sense dubtes globalitzat on un determinat tipus model econòmic s'està imposant per bé o per mal a tots els racons del nostre planeta i "arrossega" amb ell també un model polític i una forma de vida, les virtuts de la qual són admeses sense discussió per alguns i molt discutibles per a d'altres. Paral·lelament a aquesta extensió del model occidental, corre la preocupació d'aquelles formes de vida tradicionals que veuen la seva supervivència amenaçada per aquesta ona expansiva que arriba de fora del seu context.

Els i les participants en el Fòrum han expressat la seva preocupació per la pervivència d'aquelles cultures¹⁶ que han viscut més o menys isolades i independents des de temps immemorials. La cultura és l' "element natural" en què vivim, és el dipòsit de sentit que serveix per orientar-nos en el món, la pertinença a ella és el referent identitari en el si del grup. Si desapareix una cultura ho fa de forma "traumàtica": desapareix el sentit, una visió del món, uns costums, potser una llengua i amb ella tots aquells elements que ens serveixen per a reconèixer-nos com a identitat. Aquest és un discurs polèmic en el que ara mateix no voldria abundar perquè porta ocupant la filosofia política des de fa dècades i no és aquest el lloc per arribar a cap conclusió definitiva.

Al mateix temps, dèiem, ens veiem immersos en una dinàmica global ja irreversible pel qual un cert model gaudeix de preponderància. També moltes persones al Fòrum han volgut veure que la globalització, si és ben encaminada, constitueix una oportunitat única per abolir pràctiques que han deixar de tenir sentit i legitimitat. La globalització desitjable és la "globalització dels drets humans", la "globalització de la mirada solidària" o la "globalització del benestar" que podria afavorir-se per l'ús responsable i

¹⁵ Formes de perversió més greus són, al nostre entendre, els maltractaments de progenitors a fills en què la figura del protector queda completament alterada i encara és més difícil de denunciar.

¹⁶ Fina Birulés, per exemple, en la sessió anomenada "Repensar el món".

equitatiu dels avenços tecnològics. Com s'entén això? Sense entrar tampoc aquí en temes espinosos voldríem recordar que tota cultura és un marc de sentit però no és un marc estàtic. És un horitzó que camina amb nosaltres i que va variant amb nosaltres en què les pràctiques i els costums ancestrals han de ser mantinguts però no de forma acrítica, quan siguin font de sentit i no un obstacle per a la realització de les persones. Així ho veiem, segurament, els occidentals i no hem de cometre l'error de voler imposar aquesta apreciació en altres que pensen i viuen diferent. Una via de solució possible seria donar les eines a aquells que es veuen en la situació de mantenir la cultura pròpia en un món globalitzat per tal de que siguin ells que decideixin com han d'orientar les seves vides i els destins de la seva comunitat.¹⁷

Un tema que va ésser tractat i que serveix d'exemple paradigmàtic de la paradoxa és el de la mutilació femenina, altrament anomenada "ablació". Aquesta pràctica està estesa en uns 28 països africans tot i que existeixen legislacions que la prohibeixen, almenys des del 1996. El perill rau, no obstant, en la pràctica clandestina en condicions no sempre garantidores de la salut i la integritat de les nenes que la pateixen. Els representants africans que es van acostar al Fòrum ens van voler fer entendre que aquesta pràctica no es pot deslligar del context cultural en què es dona. Així, la mutilació femenina en algunes cultures va acompanyada de rituals i de cants que donen la benvinguda a la nena a la comunitat. La solució imaginativa que es va proposar sota el nom d' "iniciació sense mutilació" consistiria en mantenir els rituals d'iniciació per tal que la nenes siguin reconegudes com a membres de ple dret en les seves comunitats d'origen però abolint la pràctica quirúrgica.

Les coses van canviant lentament, també a Àfrica. Sheriff Samsidine Aidara, imam d'Arbúcies va admetre que la mutilació no té una justificació bíblica o corànica i que l'Islam no implica una interpretació integrista. Hi ha cada cop menys nois que volen casar-se amb nenes que han patit la mutilació. Les mateixes dones africanes comencen a organitzar-se per tal de lluitar en contra d'aquesta pràctica i segurament són elles qui han de prendre el timó del seu destí en les seves comunitats amb totes les eines que nosaltres, com a occidentals, sense injerència, podem proporcionar.

¹⁷ Per a nosaltres, l'extensió de la democràcia ens sembla quelcom desitjable però també caldria remarcar que la democràcia seria contradictòria amb una estratègia d'imposició basada en la violència. Una perversió profunda dels ideals democràtics podria consistir en el que es va argumentar, per exemple, durant la invasió d'Afganistan en què es va prendre com a legitimació la possible transformació de les condicions de vida de les dones sotmeses sota el règim dels talibans.

2.4. Dona, economia, poder i justícia social. “Sense nosaltres, les dones, cap altre món és possible”¹⁸

Quines eines podem proporcionar nosaltres, els i les occidentals? Un dels problemes en el que més èmfasi s’ha posat en el Fòrum és que les dones en determinades circumstàncies de misèria i indefensió no poden reivindicar drets que desconeixen del tot¹⁹ i que alhora continuen fàcticament estan infrarepresentades. Per tant, cal informar de les legislacions i de les possibilitats per tal de que elles en puguin fer ús.

Òbviament es tracta molt més que d’informar, es tracta també d’una transformació de les condicions de vida que, com hem vist, no està exempta de problemes. Algunes dones que han gaudit de condicions millors han parlat en el Fòrum de que el primer objectiu a conquerir és la independència econòmica i la subsegüent autonomia per a les dones per tal que elles puguin fer-se mestresses de la seva vida. El principal problema de les dones és el de gaudir un marge ampli per tal que puguin ocupar-se de sí mateixes més enllà de les obligacions familiars i domèstiques, en un marc laboral que no propicia encara suficientment la conciliació entre la professió i la família. Si no podem traspasar la porta de la cuina no podrem obrir la porta del Parlament, l’empresa, el jutjat, l’hospital, el taller, la ràdio, el mercat o la universitat.

Una intervenció que val molt la pena recuperar és la de l’ambaixadora dels Estats Units, Ruth Davis. Davis afirma que el repte fonamental per a les dones el de que elles puguin desenvolupar els seus talents al màxim gaudint dels mateixos drets econòmics, socials, culturals, polítics i civils que els seus homòlegs masculins²⁰. Però els drets econòmics són claus per tal de que la dona pugui gaudir de la independència i la llibertat suficients. Per tal de que aquesta meta sigui realitzable, la senyora Davis proposa cinc punts a tenir en compte que recollirem aquí:

¹⁸ Frase de Marije Velzeboer, d’UNIFEM.

¹⁹ Chantal Kanbiwa, vicepresidenta de la Internacional Socialista de Dones, del Camerun.

²⁰ En el just moment en què s’està escrivint aquest article (17 de gener de 2005) s’acaba de fer públic un estudi de Manpower *Informe Laboral Manpower: la desigualdad salarial por razones de sexo* que mostra que en el nostre Estat les dones cobren de mitjana un 34,7% menys per la mateixa feina que els homes. Amb aquesta nota volem acallar aquelles veus, si n’hi han, que ens dirien que exagerem.

- La independència econòmica és realment l'autèntica clau per a la llibertat de la dona, llibertat per a progressar en la societat i llibertat per ajudar a que la societat progressi.
- És necessari un enfocament integrat al desenvolupament econòmic de la dona. Les dones no poden aconseguir-ho soles. Hem de comptar amb l'ajuda i el suport dels homes; hem de crear xarxes amb els nostres amics a escala internacional per aprendre i aprofitar les millors pràctiques.
- Cadascuna de nosaltres ha de comprometre's a assumir el paper de mentores, per poder dedicar-nos a aquest número cada cop més gran de dones que entren a les files dels responsables econòmics i polítics dels nostres respectius països.
- Hem de donar màxima prioritat a l'educació i a la formació com a instruments essencials per a l'adquisició de poder econòmic de la dona i mai perdre l'oportunitat d'adquirir nous coneixements sobretot en el terreny del lideratge i la tecnologia.
- Totes i cadascuna de nosaltres hem de sortir d'aquest Fòrum havent fet nous amics i aliats i amb una sèrie de suggeriments concrets de noves iniciatives per part nostra, que permetin millorar la situació econòmica de les dones en els nostres respectius països.

Com veiem, Ruth Davis posa l'accent en determinades coses que ens han de fer pensar. Una d'elles és l'accent en la formació i l'educació com a instruments per a millorar la situació econòmica de les dones i el seu accés als llocs de decisió; educació i poder que no són accessibles si les dones i el seu entorn no tenen un marge suficient d'independència econòmica. Aquest grau d'independència no pot ser determinat sense un estudi integral i atent a les condicions de vida de les dones i els seus entorns. I per últim el compromís d'una doble aliança: entre les dones per ajudar-se entre sí a obrir les portes que ens queden pendents i de les dones amb els homes per formar-se i concretar les seves idees en iniciatives eficaces per a millor la situació d'altres dones. En resum, cal una conjunció entre tots aquests elements: poder real, condicions econòmiques, justícia social, educació i cooperació. Això ens proporcionarà potser una imatge de la globalització i del marc que proposen les dones.

Ens sembla aquí que per sota d'aquestes reivindicacions en els terrenys econòmic, social i de drets hi subjau també, d'alguna manera, una "revolució" en valors. Que aquestes mesures no poden prendre's a consciència si en cadascun dels àmbits ens continuem regint només per criteris de competitivitat i eficàcia sinó que s'hi han d'afegir també el de més benestar, més cooperació, més atenció als que tenen dificultats i estan en condicions de desavantatge.²¹

3. Universalitat, igualtat i diferència. La vertebració múltiple del discurs sobre la dona

Marcela Lagarde, diputada de Mèxic, ens posa sobre l'avís d'una apreciació interessant: el discurs que fem nostre per sustentar les nostres demandes, el que té les seves arrels en la Revolució Francesa, ostenta uns valors dels que varem ser en principi excloses. Reivindiquem drets com a ciutadanes que en el seu origen no van ser pensats per a nosaltres.

Al Fòrum s'ha repetit incessantment "cap igualtat és factible sense diferència"²². Què perseguim nosaltres, les dones? El ple reconeixement dels drets polítics, civils, econòmics i culturals, al mateix nivell de que en gaudeixen els homes, *per a totes les dones*. Per tant, l'assoliment a nivell legislatiu de tots aquests drets i que aquest sigui *universalitzat* posant-lo a l'abast de qualsevol dona en situació d'indefensió en qualsevol racó del nostre planeta.

Sembla clar, però, que un reconeixement legal no és ni ha estat suficient fins al moment. Queda un camp obert per conquerir en l'exercici efectiu d'aquests drets perquè una cosa és la redacció i la tipificació dels drets en codis de diferents ordres ("Declaració Universal dels Drets Humans" de l'Assamblea General de les Nacions Unides del 1948²³, "Declaració del Mil·lenni"²⁴ de l'Assamblea General de les Nacions

²¹ Un document interessant al respecte és la carta sobre el dret de les dones a la ciutat en què es reivindica una redefinició de l'espai comú, ja que els plans urbanístics no tenen en compte la mobilitat de les persones, en la seva majoria de dones, que tenen més dificultat per viure la ciutat.

²² Virginia Vargas, entre d'altres, en la sessió sobre drets polítics i drets civils.

²³ On ja consta en l'article 2 que tothom pot gaudir dels drets i llibertats "sense cap distinció de raça, color, sexe, llengua, religió, opinió política o de qualsevol altra mena, origen nacional o social, fortuna, naixement o altra condició."

²⁴ També en aquesta declaració del 2000 hi ha la menció específica al tema de la dona en l'article I.6: "Debe garantizarse la igualdad de derechos y oportunidades de hombres y mujeres."; y en el III.20 es reconeix que es indispensable per a l'erradicació de la pobresa "Promover la igualdad entre los sexos y la autonomía de la mujer como medios eficaces para combatir la pobreza, el hambre y las enfermedades y de estimular un desarrollo verdaderamente sostenible."

Unides, 2000²⁵ i els diversos ordenaments jurídics de cada estat) i una de molt diferent és que el gaudi d'aquests drets hagi esdevingut una realitat. Per això es demanen "polítiques atentes a la diferència" que facilitin alguna cosa més que els drets quedin bonics i escrits en un paper. Si entenem que hi ha una gran distància entre allò que es recull en els textos i allò que s'esdevé realment, la proposta de les "quotes femenines" o de la també anomenada "discriminació positiva".

Aquestes quotes han estat fortament criticades en alguns sectors, no obstant això, no es tracta aquí de superar un tipus de discriminació inventant-ne una de nova. Es tracta més aviat, com a mesura provisional, de donar les condicions favorables per a que moltes dones puguin creuar les portes que li queden més enllà de la cuina o del jardí. Si hi ha quelcom que queda en la perspectiva del mig termini és el de poder, algun dia, abolir les quotes, siguin per les dones o per altres circumstàncies que dificultin l'accés als llocs d'educació, poder, decisió o del mercat.

Així, el discurs envers la dona es vertebrava a partir de diferents eixos. D'aquell discurs nascut en la Modernitat que propugna als quatre vents els valors d' "igualtat, llibertat i fraternitat". Totes tres revolucions, al meu entendre, han quedat inacabades. Amb aquest discurs s'hi acompanya la necessitat de que tots els drets i totes les conquestes progressives siguin una realitat per a tota persona a escala global. I hi afegim aquí que tota persona, nascuda en un determinat context i amb condicions específiques de vida, ha de poder veure com aquelles circumstàncies que obstaculitzin la seva plena realització van minvant per a que aquesta, prenent conscientment el rumb de la seva existència, decideixi dirigir-la cap on li vingui de gust.

És un discurs incomplet, ple de defectes. Però qui, que gaudeixi de totes les llibertats i d'una existència benestant, se'n pot desfer tan alegrement? Els filòsofs ens entestem sovint a buscar els problemes ocults rere les bones intencions però aquí, fent un exercici també d'autocrítica, hem d'acceptar que, de moment, és el millor que tenim i que, sense instal·lar-nos en la comoditat ni en el conformisme, hem d'assumir el compromís de millorar-lo en la teoria i en la pràctica. Aquesta és, justament, la tasca de la que s'ha d'ocupar avui la filosofia política.

²⁵ Aquests documents estan disponibles a la pàgina web de les Nacions Unides (www.onu.org) així com una "Convenció sobre l'eliminació de la discriminació contra la dona" aprovada el desembre de 1979.

4. L'assignatura pendent: una habitació pròpia

L'any 1929 se li va preguntar a Virginia Woolf què era el que li calia a una dona per escriure novel·les. I la seva resposta contundent va ser: “para escribir novelas, una mujer debe tener dinero y un cuarto propio; y eso, como ustedes verán, deja sin resolver el magno problema de la verdadera naturaleza de la mujer y la verdadera naturaleza de la novela.”²⁶

Tampoc en el Fòrum s'ha volgut aclarir quina mena de cosa és la dona. Hem de fer-ho realment? Existeix una manera de ser, una mirada, uns valors que siguin pròpiament “femenins”? No existeix més aviat com en el cas dels homes la mirada d'aquest o aquell altre home?

El Fòrum no tenia una pretensió d'exhaustivitat ni tampoc la té aquest article. Hem parlat d'universalització, igualtat i diferència sense una pretensió sistemàtica, no més enllà de la reflexió a partir de les condicions reals de les vides d'una mostra àmplia de dones, ens sembla aquí, requisit indispensable per a fer una reflexió seriosa en el camp de la filosofia pràctica. Tampoc hem volgut abundar en la qüestió del patriarcat ni en la història del pensament feminista ni de tot allò que seria propi de l'àmbit d'estudi de l'antropologia cultural. Queden moltes perplexitats i preguntes per resoldre. Per què, per exemple, s'ha “avançat” tant en algunes matèries com el reconeixement de drets i millora de les condicions de vida i, alhora, perviuen algunes conductes de violència i discriminació?²⁷ Com podem fer arribar efectivament el discurs sobre els drets a aquelles cultures que es fonamenten en antigues estructures patriarcal sense posar en perill el patrimoni cultural d'aquestes comunitats? Fins a quin punt és legítima la intervenció?

Ha arribat en aquest punt de l'article el moment de fer una aposta personal. Ja he avisat que la distància que tot sovint s'elogia amb el nom d' “imparcialitat” hi és absent. Què sembla que li cal encara a la dona per escriure novel·les o qualsevol altre cosa que es proposi? Una habitació pròpia. Encara li manca una habitació pròpia. Un espai des d'on viure, conviure, inventar i poder-se fer a sí mateixa. Un espai propi i alhora gaudir d'un racó en aquell espai²⁸ que és de tots, l'espai públic que ha de ser una i altra vegada

²⁶ WOOLF, Virginia, *Un cuarto propio*: Madrid, Alianza, 2003, p.8.

²⁷ Aquesta paradoxa és objecte de reflexió en el “Judici a la violència”.

²⁸ En el Fòrum es va debatre també sobre la possibilitat de nous models urbanístics que culmina en una “Carta pel dret de les dones a la ciutat”, de manera que també els espais físics de convivència han de ser redefinits.

redefinit pels ciutadans. Com deia Simone de Beauvoir, una dona (com un home, afegiríem avui) no neix sinó es fa. Donem-li, doncs, una habitació que li sigui pròpia i que cadascuna de nosaltres, comenci a obrir portes.